

Красимир Добрев

СКУЛПТОРЪТ СТЕФАН ПЕЙЧЕВ – ЗАБРАВЕН ИЛИ НЕ?

Krasimir Dobrev

THE SCULPTOR STEFAN PEYCHEV – FORGOTTEN OR NOT?

Abstract: The research focuses on the life and creative path of sculptor Stefan Peychev (1897–1976), whose artistic work is still not well known. The name of artist is only mentioned in a local environment at round anniversaries when it is necessary to check the annual draft plan for the relevant period and the institution, who are related to budget expenditures. Even the largest web kept silent, despite the free access. This autor deserves attention. His creative attempts, along with the achievements of a host of Bulgarian artists from different periods of our native art are entirely interwoven with and complementary to the overall architecture structure of the Bulgarian fine art, which is an integral part of our national dignity.

Keywords: *Sliven, first appearance of modernism in Sliven, military monuments, memorial of the Hadzhi Dimitar, symbol of National Union, monument of Hristo Botevs chess in Kozloduy, State ceramic school, ceramic sculptures.*

Кой е художникът Стефан Пейчев, какъв е неговият принос, останал завинаги с признание в непрекъснатото структуриране на българската духовност? Колцина са днес изследователите, знаещите почитатели, конкретно заинтересованите, по-възрастни и по-млади, или пък ревниво пазещите историята си негови сливенски съграждани, готови да реагират в края на второто десетилетие на XXI в. отзивчиво и съпричастно към съхранение паметта за личностите, допринесли за духовния ни растеж? Въпроси от такъв тип вече не правят никакво впечатление, но дано не се превръщат само в безсмислени патетични клишета.

Остава все пак един съществен въпрос, на който все по-трудно може да се отговори. Стефан Пейчев е сред най-именитите български скулптори, а защо се обръща толкова малко внимание върху личността му? Защо въобще се допуска да потъват незаслужено в забрава имената и на много други наши творци, чийто брой се увеличава непрекъснато и се сещаме за тях само на кръгли годишнини? Причините са комплексни и най-различни, но неразривно свързани с образованието на населението и затова е все по-трудно да се даде отговор.

Творческият принос на Стефан Пейчев, визиран в настоящото изследване, получава всеобщо признание още по времето, когато твори в най-активния си период – още буквално като първокурсник в Държавната художествена академия от 1921 г. Студентските му години съчетават обучението със свободната му практика като скулптор през 20-те години. Зрелият период през 30-те и 40-те години на XX век определя Пейчев като доказан скулптор и директор на Керамичното училище в София от 1932 до 1945 г.

Годините между двете световни войни са свързани с възстановяване на нацията от загубите от войните и са белязан период на възход с цената на непосилни опити за възвръщане към нормални условия на живот на всички нива. Протичат процеси на духовен подем, който повлиява културното възстановяване и духовното развитие на нацията в крак с актуалната европейска ценностна система. В този период на възкресение се включват и изиграват положителна роля и творците на изобразителното

изкуство. На родените през последните две десетилетия на XIX в. се пада честта за осъществяването на духовните промени през 20-те и 30-те години, но протекли с нов заряд и в атмосфера на нова креативност. Към тази група спада и роденият в Сливен скулптор от национална величина Стефан Пейчев.

Стефан Василев Пейчев е роден на 14.09.1897 г. в град Сливен в Мангърската махала, в северозападния край на града, на границата срещу махала Комлука. Завършва основно образование в родния си град в Първа прогимназия „Хаджи Мина Пашов“, в която по това време, от 1905 до 1908 г., негов учител по рисуване е младият Панайот Тодоров, известен по-късно с артистичния псевдоним Сирак Скитник, една от най-колосалните фигури, повлияли върху българския духовен просперитет. Липсват данни за влиянието на Сирак Скитник върху ученика Стефан Пейчев, но едно е сигурно – на по-късен етап и двамата поддържат приятелска, творческа връзка. След приключване на основното си образование Пейчев е приет в Държавната сливенска мъжка гимназия „Добри Чинтулов“, добила с основание популярност като *Сливенския университет*. По време на гимназиалното обучение на Пейчев, през 1915 г., Първата световна война е в своя разгар. България се включва във войната, като се присъединява към Тройния съюз с надеждата да бъдат възстановени загубите от двете Балкански войни и веднъж завинаги да бъдат възвърнати всички откъснати територии с преобладаващо българско етническо население.

Мъжкото население, годно да воюва, на 10 септември 1915 г. отново е подложено на мобилизация, чувствайки се призовано да осъществи заветната мечта за национално обединение, независимо след загубите след Балканските войни. На 1 и 2 октомври България обявява война на Сърбия и Великобритания. Във войната като доброволци се включват за кой ли път и българи, пребиваващи не само в родината, но и по целия свят. Немалко от българските младежи прекъсват своето обучение и стават част от дружините на доброволците за осъществяване на осъзнатата кауза. Пейчев, с чувство на патриотичен дълг, подобно на много свои връстници, е принуден да прекъсне обучението си в Сливенската мъжка гимназия, за да се включи в бойните действия. Отначало през 1916 г. е мобилизиран в Школата за запасни офицери в Одрин и веднага след приключване на обучението е изпратен на фронтната линия на Македонския фронт. По време на тежките сражения е ранен и за проявената храброст е награден с Възпоменателен медал с червена лента.

В края на 1918 г. Стефан Пейчев преживява катастрофалния за България край на войната, започнал след пробива при Добро поле и довел до отчаяните братоубийствени стихийни действия на войнишкия бунт от 18.09.1918 до 02.10.1918 г. в покрайнините на София, край село Владая, на който Пейчев е пряк свидетел.

С унижателните условия, наложени от диктата на Ньойския договор от 27.11.1919 г., българската държава е поставена в тежък режим на изпитания, забавящи реформирането и съвземането на страната. Въпреки поражението българското население се мобилизира и полага мъчителни усилия за възстановяване на загубите и за възвръщане към нормален живот. Препятствията не са пречка за възстановяване на националния дух. Нацията постепенно се изправя на крака, по-силна от всякога. Започва период на едни от най-плодотворните години на духовен и културен подем, белязани с възвръщане на самочувствието чрез обръщане към националните ценности и натрупване на достойни новаторски достижения във всички области на социалния живот.

Завърналият се от фронта Пейчев отново е ученик за една учебна година и през 1920 г. завършва Сливенската мъжка гимназия с успех „Добър“¹. През 1920 г. е приет в Държавното художествено и индустриално училище в София в класа на проф. Жеко Спиридонов и проф. Никола Ганушев. Начинаещият талантлив студент бързо натрупва опит и придобива самоувереност и още през следващата година, на 06.08.1921 г., открива своята първа самостоятелна изложба с рисунки в Сливен, в Еврейското училище². На изложбата са представени декоративно стилизирани рисунки и символистични композиции с молив и черен гваш, винетки, стилни композиции, много популярни през този период при графичното оформление на печатните произведения.

¹ В „Юбилеен сборник на Сливенската мъжка гимназия „Добри П. Чинтулов“ по случай 55-годишнината от основаването ѝ“, 1934 г. София: „Държавна печатница“, с. 77, името на Пейчев фигурира сред завършилите от випуск 1919 г./1920 г., под № 893.

² Бивш дивизионен щаб. Днес, 2018 г., на същото място се издига сградата на жилищен блок срещу Пето основно училище.

Малцина знаят, че Пейчев още от ученическите години в Сливен е повлиян от модата на ирационализма, от философията на модернизма, сецесиона, символизма, експресионизма и от модерната естетика, популяризирана в България от последователи на Станислав Пшибишевски. Тези негови младежки увлечения го тласкат към истинска реализация на модерно мислене и поведение години напред. Неговата първа самостоятелна изложба е ярко свидетелство за стойностен последовател на Метерлинк, Едгар Алън По, Николай Райнов и др. От тази изложба са останали три рисунки в Сливенската художествена галерия и те ясно илюстрират младежките пориви и естетическите предпочитания на Пейчев. В трите рисунки силно впечатление на зрителя правят артистичните заложби на Стефан Пейчев като добър рисувач и особено идейното сходство с рисунките и илюстрациите на Сирак Скитник от „Български балади“ на Теодор Траянов от 1921 г.

Критиката от местния периодичен печат му дава висока оценка и го определя като *експресионист*, приобщавайки го към ареала на такива представители на българския и световния модернизъм като Николай Райнов, Иван Бояджиев, Сирак Скитник, Едгар Алън По и Станислав Пшибишевски, чието творчество по това време оказва силно влияние на младото поколение.

Самостоятелната изложба на Пейчев от 1921 г. е неочакван за мнозина съвременници, но пък смел за други, порив на един първокурсник в академията. Не е случайно, че Пейчев получава критики от колеги, публикувани в местния печат.

Изложбата е първият, единствен и последен пример за проява на модернизма в Сливен до 1989 г.

Изложбата веднага прави силно впечатление и с основание е отразена на първа страница в сливения седмичник „Правда“. Заслужено получава висока оценка от редакцията, представена на читателската аудитория от журналиста, подписал се с псевдоним Грау: *...Ст. Пейчев преди всичко е един дълбок вътрешен мир, с погледа на ясновидец, прозиращ трепетите на своята душа. Той е експресионист. В неговите картини не проличава нито следа от традиционния формализъм и шаблон. Старото е мъртво за него. Дори в природните образи колорита е друг, замаха отвлечен, защото чрез прачовешкото е изразено козмичното. В всяка картина лъха странността, за която говори Едгар По. В всяка картина прозира здрача на една сладка тайна. Вземете: „Душите на мъртвите“, „Упоение“, „Почивка“. А какво говорят: „Саломе“, „Анфиора“? – Секаш и в най-малката частица трепти демоничния блясък на жената. Онази жена, чийто страсти са океан, както казва Райнов. Жената, чиято любов е остта на вселената, както казва Пшибишевски. ... Стилът му е мощен. В картините му се преплита: тихата замечаност на Ив. Бояджиева, сложния шрих на Сирак Скитника и дълбокия замисъл на Райнова. И той не рядко изпада под влиянието на С. Скитника („Смъртта на приятеля“) или на Н. Райнова (венетките), защото е още в пътя на лутането, обаче неговия силен индивидуалитет (поличаващ в „Фар“) ще го издигне до висотата, когато той сам ще чертае пътеките на своето творчество³.*

В кратката извадка правят впечатление подготовката и общата култура на журналиста⁴. Дори и в кратка форма, вниманието на аудиторията, която се интересува от проблема, много точно е насочена към най-интересните находки на дебютанта. Несъмнено високата оценка за изложбата и отправеното пожелание към Пейчев да достигне висотата на своите творчески възможности, което впоследствие е факт, са най-достойната награда за един сполучлив дебют. Но истинския цялостен, професионален разбор за изложбата прави сливения художничка, педагог и общественик Теодора Хаджидимитрова в статията, озаглавена „По декоративната изложба на г. С. Пейчев“, поместена в два последователни броя на първа страница на същия регионален седмичник в „Правда“⁵. Хаджидимитрова в своя разбор насочва читателите към постигнатото в рисунките на младия Пейчев, като отделя внимание на почти всички творби. Една група рисунки, според нейната преценка, внушават топлота и спокойствие, в други силно е подчертана линията на женското тяло, изразено в грациозния танц на ориенталските

³ Грау, Д. „Худож. -декоративна изложба на С. Пейчев“. // *Правда*, год. V, бр. 30–235 от 12.08.1921 г., с. 1–2, (публикуваните цитати умишлено не са редактирани с цел запазване на автентичната форма и замисъл и за записани според тогавашните изисквания за граматически и стилови особености). – Бел. Кр. Д.

⁴ Грау Д. псевдоним на журналиста Георги Димитров Тодоров, работил във в. „К’во да е“. **Богданов, Ив.** Речник на българските псевдоними. София: Държавно издателство „Д-р Петър Берон“, 1989, с. 102. – Бел. Кр. Д.

⁵ **Димитрова, Т. Г. х.** По декоративната изложба на г. С. Пейчев. // *Правда*, год. V, бр. 31–231, от 20.08.1921 г., с. 1–2 (следва в бр. 32–232); **същата** „По декоративната изложба на г. С. Пейчев“. // *Правда*, год. V, бр. 32–232, от 26.08.1921 г., с. 1 (продължение от бр. 31–231).

танцьорки, което на места излиза от рамките на декоративния маниер и преминава в символистична стилистика *под влияние*⁶. Две негови рисунки Хаджидимитрова определя, че са изпълнени в неоимпресионистичен маниер, като го сравнява с движението и с разновидностите на музикалните тонове: „*тия именно тонове – форми тъй както ги вижда душата на художника без помощта на физическото око, изразени с бои*“⁷. Не е ясно доколко в контекста на времето за художничката съществува граница между неоимпресионистичната образност, визуалните препратки от символизма и експресионистична изразност и разграничава ли ги тя по някакъв признак, но това не ѝ пречи открито да заяви на финала на статията, че не симпатизира на тези направления и отправя към Стефан Пейчев критика, че подражава, лутайки се сред една *временна форма на декаданса*⁸. Накрая статията завършва с препоръка към младия колега с думите: *Частно за г. Пейчев ще кажа, че той губи от скъпото си време, ако се поддава на влиянието на тая или она още неоформени таланти, тъй като природата го е надарила с всички качества на един художник-декоратор в строгата смисъл от гледна точка на изкуството, и ако разумно развива тия свои дарби, недалеч е времето, когато ще стои много по-високо от тия, на които днес се мъчи да подражава*⁹.

Оценката на Хаджидимитрова за изложбата на Стефан Пейчев е добронамерен, рационален отговор. Тя черпи сила от времето, когато самата тя, а преди това и нейният съпруг Георги Хаджидимитров са учили в белгийските художествени академии в Брюксел и Антверпен точно по времето, когато декоративният модерен стил *сецесион* отдавна е белег за качество по целия свят и се преподава като учебен материал, но е в процес на упадък.

Теодора Хаджидимитрова е преди всичко педагог и като такава се чувства задължена да играе ролята на контролиращ коректив, за да не бъде прекрачена мярката на общоприетите норми, определени във времето *от истинските художници (Такива са Рубенс, Рафаел, Микел Анжело, Да Винчи и пр.)*¹⁰, които са и *големи декоратори* според нея.

Въпреки забележките на по-възрастната колега, Пейчев не се отказва да експериментира. Съвременната действителност му дава такава възможност да опитва в посоката на модернистичната естетика, която горещо препоръчва и защитава Сирак Скитник: *...Нашите художници бягат от живота. Не, те не бягат от живота. Но никой не ги е научил да виждат живота през своето изкуство. Те продължават с ученическо търпение и покорност формализма на школата, която усърдно ги е учила да изобразяват нещата, а не да виждат зад тях.* (...) ¹¹

Критическите бележки на Сирак Скитник за българското изобразително изкуство остават актуални и в XXI в.

Как са изглеждали всички творби от изложбата и каква е тяхната съдба, остава загадка, но ако се съди по думите на Грау и Хаджидимитрова, са изпълнени в новаторски дух. Не е важно доколко Пейчев успява да трансформира идеята в сетивни форми чрез съзнателните промени на „субективната деформация“ съобразно декоративната концепция на „обективната деформация“¹², но художникът успява да докаже пред публиката своите индивидуални качества.

Оценките за изложбата, публикувани в сливения периодичен печат, са ценен фактологичен материал, от който може да се направят някои изводи за атмосферата на сливения художествен живот по това време.

В Сливен за първи път се открива самостоятелна изложба на млад и неутвърден автор, който в момента се обучава във висшето училище по изобразителни изкуства, което след една година е преименувано на Държавна художествена академия, и с изложените си творби прави силно впечатление като даровит млад художник, роден в Сливен. Бъдещият скулптор на тази изложба не представя скулптурни пластики.

⁶ **Димитрова, Т. Г. х.** По декоративната изложба на г. С. Пейчев. // *Правда*, год. V, бр. 31–231, от 20.08.1921 г., с. 1–2 (следва в бр. 32–232); **същата**, „По декоративната изложба на г. С. Пейчев“. // *Правда*, год. V, бр. 32–232, от 26.08.1921 г., с. 1 (продължение от бр. 31–231).

⁷ Пак там.

⁸ Пак там.

⁹ Пак там.

¹⁰ Пак там.

¹¹ **Скитник, С.** Формално изкуство. // *Слово*, 1927. **Сирак Скитник.** Избрани статии. София: „Български художник“, 1981, с. 50.

¹² **Аврамов, Д.** *Естетика на модерното изкуство*. София: Наука и изкуство, 1969, с. 155.

Статията на Теодора Хаджидимитрова е първата публикувана критична оценка в Сливен за колега от колега. Особено ценно в реакцията на художничката е, че направеният анализ е адресиран към млад автор, на когото предстои тепърва да се доказва, и с обръщението си към него тя откровено регистрира отношение към проблема.

Стефан Пейчев е от поколението млади художници, които търсят и развиват новия начин, който изисква натрупване на познания и впечатления от най-добрите примери на европейската цивилизация. Духовното обогатяване изисква запознаване на място с шедьоврите на цивилизацията, ако, разбира се, е налице подходяща възможност. За Пейчев такава възможност се открива през 1922 г., когато предприема кратко пътуване до Венеция, където се запознава със забележителностите и културните образци на Италианския ренесанс. След завръщането си от Италия успява да подготви и да открие своята втора самостоятелна изложба в родния си град в малкия салон на читалище „Зора“, за която този път не са открити публикации в периодичния печат.

През същата, 1922 година е обявен Първият анонимен конкурс за Паметник на свободата на връх Шипка, проведен по инициатива на българските опълченци. Идеята за построяването на паметника е предложена още по време на Учредителното народно събрание на 13.04.1879 г., но едва през 1921 г. и 1922 г. е задвижена процедурата по осъществяване на идеята. Периодът на двадесетте и тридесетте години е белязан с изразителна признателност към геройския подвиг на жертвите, загинали в националните борби за освобождение на България, и споменът през последните три войни, завършили катастрофално, е особено ярък, но без българският дух да бъде сломен. България се намира в най-активния период на общонационална инициатива за изграждане на паметници из цялата страна, чрез които трябва да бъде отдадена заслужена почит, да бъдат съживени духът, паметта и да бъдат превъзможнати прекършените надежди.

Студентът Пейчев участва в конкурса, изготвя проект и се явява самостоятелно. Неговият проект е удостоен с премия и е откупен от организационния комитет. Първият конкурс не излъчва победител, поради което три години по-късно, с краен срок 30 ноември 1925 г., се провежда Вторият анонимен конкурс за паметник на връх Шипка. Стефан Пейчев отново се кандидатира за участие, но този път в съавторство със своя състудент скулптора Мина Иванов. Мотото на техния проект е под надслов „Легенда“. Проектът им е класиран с премия на трето място. Той е съобразен с българската средновековна архитектурна традиция, като в него много умело са съчетани архитектурни обеми и елементи символи, характерни за дворецовото, църковното и защитното градоустройственото архитектурно оформление от времето на Второто българско царство. Синтезирайки знаковите елементи, авторите превръщат монументалния обем в образ, който напомня стражева кула, храм, пантеон, символизиращ държавна устойчивост, историческа памет и почит към жертвите. Но въпреки това надделяват чисто архитектурните форми, които напомнят повече функционален прочит, отколкото изчистен като идейна форма паметен символ. Погледнат от времето на създаването, проектът има своите достойнства и най-вече прави чест смелата инициатива на още незавършилите своето обучение млади автори да се включат в надпреварата за едно знаково и благородно за България начинание.

Откъм творчески ангажименти 1925 г. се оказва доста наситена за предприемчивия дипломант. През същата година в Хасково се провежда конкурс за паметник на загиналите от 10-ти пехотен Родопски полк във войните 1912–1913 и 1915–1918 г., в който творческият екип Стефан Пейчев и Мина Иванов предлага проект, който печели втора премия (първа премия получава проектът на А. Джангозов). Сливенският периодичен печат в кратък анонс, с чувство на земячески възторг и гордост, отразява участието на Пейчев и Иванов в конкурса, като дори ги обявява за носители на първа премия, което не отговаря на истината¹³.

Пейчев работи неуморно, трупа професионален опит, приема поръчки за паметници и едновременно с това подготвя своето дипломиране в Художествената академия. През 1926 г. проектира и реализира отново с Мина Иванов паметника на загиналите във войните 1912–1918 г. в с. Ботево, Ямболско. Паметникът е един от най-добре издържаните за времето си примери на признание и почит, но впоследствие се руши в продължение на десетилетия. След моралната и материалната намеса на жители от селото и на българската армия паметникът е реставриран през 2018 г. На сайта на Община Тунджа¹⁴ четем: *Паметникът не е бил ремонтиран повече от 40 години. Сега е възстановен със*

¹³ Един конкурс // *Правда*, год. IX, бр. 406 от 17.04.1925 г., с. 2 (Хроника).

¹⁴ http://novini247.com/novini/v-selo-botevo-obshtina-tundja-e-vazstanoven-pametnik-na-zaginalite_1149365.html

средства на Министерството на отбраната, пространството около него също ще бъде облагоустроено... Монументът е изграден през 1926 година от признателните съселани. През 1976 година е извършен основен ремонт на паметника, като са добавени имената и на загиналите през Втората световна война. С тях далите живота си жители на селото стават 65-ма. Ремонтът е дело на ямболския скулптор Руслан Русев-Роко. Заслугата на местния скулптор Роко като реставратор е видима и прави чест. Редно е обаче на признателните потомци от ямболското село Ботево и на всички български граждани да бъде припомена историята на паметника и кои са все пак авторите му, които не са просто изпълнители. Задължително е техническите лица и упълномощените държавни служители да се допитват до компетентни специалисти, за да може информацията в медиите да е коректна.

През 1926 г. Стефан Пейчев завършва Държавната художествена академия в София в класа на проф. Жеко Спиридонов.

През следващата 1927 г. отново в екип с колегата си Мина Иванов реализира паметниците на жертвите от войните през 1915–1918 г. в град Нова Загора и в новозагорското село Коньово.

През 1927 г. е проведен конкурс в Държавната художествената академия, обявен от Министерството на просветата, за държавна стипендия за специализация по скулптура в Италия. Пейчев заслужено печели възможността да продължи своето обучение в една от най-престижните европейски художествени академии, каквато е Римската академия за изящни изкуства, известна в миналото като Кралска художествена академия „Св. Лука“ в Рим. За Италия заминава със съпругата си Иванка Пейчева, керамик по образование и правнучка на сливенския индустриалец Добри Желязков–Фабрикаджията. Пътят им за италианската столица преминава с кратък престой в градовете Венеция, Флоренция и едва след това се установяват в Рим. Стефан Пейчев се явява на приеман изпит в академията и след отлично представяне постъпва направо в четвърти курс, специалност „Скулптура“, при един от най-ярките представители на римската пластична школа професор Ерменегилдо Луци (1877 – 1937), при когото **през същата година се дипломира скулпторът Александър Занков**. Натрупаните знания и практически умения Пейчев доразвива и усъвършенства, силно повлиян от Римската пластична школа, която носи във всички свои направления силата на модерния дух на времето. За положителното влияние на школата от този период ясен документ са запазените рисунки и етюди по рисуване, както и трите мраморни скулптурни портрета на момичета, донесени от Рим, притежание на фонда на Сливенската художествена галерия. Скулптурните портрети са изложени в постоянната експозиция в Изложбена зала „Сирак Скитник“ в Сливен.

По време на обучението му на Пейчев е възложено да изработи и той изработва паметен знак барелеф за къщата на ъгъла на ул. „Бонкомпани“ и ул. „Пулие“, в която пребивава Пенчо Славейков през 1912 година по време на тримесечния си престой в Рим.

За Стефан Пейчев престоят му в Рим се оказва много ползотворен. Обучението му в една от най-престижните художествени академии оставя у младия българин формирани изразни характеристики, определящи уникалния пластичен език на художника. През 1928 година завършва Римската художествена академия. Завръща се в България и веднага се включва в художествения живот, присъединявайки се като редовен член на дружеството „Родно изкуство“. През същата година участва в конкурса за паметник на Христо Ботев в Калофер. Първоначалният замисъл на конкурса остава без резултат и номинации не се излъчват, но Пейчев получава поръчка да изготви проект за архитектурното оформление на площадния център в Калофер. Така днес идеалният център на подбалканския градец е изграден по идейното пространствено решение на младия скулптор.

Но Пейчев, освен метафизичен усет на модернист, притежава и вярно чувство за обективната действителност, съчетано с идеен поглед и с умение за художествено владение на реалистичната форма, чрез които създава свой собствен изказ и стилови особености. Тези качества ясно проличават в знаменателните му творби, особено при изграждането на паметници.

През 1929 г. идва един много важен момент в творческия път на Стефан Пейчев. Сливенската митрополия му възлага да проектира и изработи надгробен бюст-паметник на митрополит Гервасий (1838–1919) по случай десет години от неговата кончина. Митрополитът е погребан от южната страна, до абсидата на катедралния храм „Св. Димитър“, в малката заградена площ, определена за гробовете на сливенските владци. Очевидно талантът и придобитите умения и знания в Държавната художествена

академия в София, натрупаният опит от неговата практика и ползотворният престой в Италия дават своя ценен резултат. Надгробният паметник на митрополита, изпълнен със завидно майсторство, е изграден от бял врачански камък. Изкусното владееене на формата, лекотата, с която са изваяни обемите, и умелото боравене с материала, са качества, които ярко открояват Пейчев като майстор на скулптурния портрет.

За съжаление, смяната на политическата форма на управление през 90-те години на XX в. и царящата безконтролна атмосфера в Сливен и в страната, даде воля за появата на всевъзможни асоциални явления, които оставиха своя белег и вредни последици. Такова едно явление, разпространено сред някои младежи като мода, е така нареченото „сатанистко“ анонимно движение, в основата на чиито възгледи е заложено отрицание на християнските ценности, включващо унищожаване на надгробни паметници с или без християнски символи. Не може да се докаже дали „Децата на Сатанаил“, или проявяващи своеволие, увлечени от сладкото чувство за безнаказаност младежи, са автори на вандалските прояви. За голямо съжаление, не е подминат и паметникът на митрополит Гервасий. През една нощ вандалите чупят пръстите на дясната, благославяща ръка на владиката и владишката патерица. Пръстите на благославящата ръка са реставрирани, доколкото е възможно, но е изгубен завинаги онзи фин пластичен вид, завещан от майстора. За съжаление, все още не е извършена реставрацията на владишката патерица. Нейната липса е факт след пораженията, причинени от вандалската проява. Авторите на вандалските погроми, за съжаление, не са разкрити и няма нито един осъден.

Сполучливо изпълненият бюст-паметник на митрополит Гервасий е начало на изграждане на знакова за Сливен серия от бюстове на национални герои от Българското възраждане, включени в бъдещия мемориал Паметник на Хаджи Димитър, както и паметникът на индустриалеца Добри Желязков-Фабрикаджията, открит през 1934 г. в Сливен.

През 1930 г. е обявен конкурс за паметник на Хаджи Димитър в Сливен. Пейчев се включва в подготовката на проект в авторски колектив с арх. Йордан Йорданов, който привлича и скулпторите Васил Вичев, Янко Павлов, както и сливенските художници Димитър Гаджалов, Стефан Петров и Петър Дамянов. Конкурсът е проведен в София в Държавната художествена академия през 1931 г. Проектът е удостоен с първа награда за възлагане. Паметникът на Хаджи Димитър, официално открит през 1935 г., бележи най-високият връх в творчеството на Стефан Пейчев и е най-значимата проява на изобразително изкуство на територията на града, чийто символ му придава вида на истински съвременен европейски град.

Най-значителният увенчаващ елемент от архитектурно-скулптурното съчетание в единното хармонично цяло на паметника, определен като композиционен център, е фигурата на войводата Хаджи Димитър. Професионалната качествена характеристика на Пейчев като скулптор отрано определя неговия авторски почерк, от който личи нов, модерен пластичен подход към обобщаване на формите. Деликатната стилизация на лицевата част е ясен знак за проява на съвременна модерна интерпретация, но не използвана самоцелно, а умело, хармонично съчетана в единен синтез с цялостната характеристика и с пластичната форма на общия силует. Категоричното подчертаване на елементите от общата форма у националния герой и прецизната детайлна разработка на костюмното оформление и аксесоарите спомагат статуята да бъде еднакво добре възприета от различни гледни точки, от близко и по-далечно разстояние.

Отново през 90-те години е нанесено най-тежкото поражение на националната ни памет, свързана с историята на Сливен. Откраднат е един от бюстовете в комплекса на Паметника на Хаджи Димитър – на един от най-видните сливенски възрожденци Антон Иванов Камбуров (1783–1856), спасил от сигурна смърт, безчинства и унижения хиляди свои съграждани, преселили се в гр. Брашов веднага след Одринското примирие от 1829 г. Там Антон Иванов създава със собствени средства т.нар. Нов Сливен, с изграждането на около 400 къщи. Той е и пряко, финансово ангажиран с образованието на д-р Петър Берон и издаването на *Рибния буквар*. Бюстът на Антон Иванов бе откраднат една нощ и намерен по-късно от полицията в частна фирма за отпадъци, нарязан на малки парчета, погответен за претопяване. Наказани няма.

За автора серията поръчки за паметници на видни личности от българската история не секва. Котел е център на Българското възраждане, поради което Пейчев през 1932 г. получава покана за изработване на паметника на Софроний Врачански. През 1934 г. той се завръща отново в балканския градец да изработи

десет релефа от бронз на котленските възрожденци, монтирани на главния вход на читалище „Съгласие-Напредък“.

1932 година е решаваща за Стефан Пейчев. През нея той поема отговорната мисия на директор на Държавното училище за керамика и стъкло в София. Веднага след своето назначение на 12.09.1932 г. той въвежда редица реформи, чрез които училището успешно се разраства от занаятчийско грънчарско в художествено керамично. Като директор през 1943 г. Пейчев е изпратен на специализация в Германия и Чехословакия, които по това време са окупирани територии и протекторат на Третия райх. Целта на служебната командировка е проучване опита на училищата по керамика и стъкло в градовете Бинцлау, Карлови Вари и Теплиц-Шунау. Ползотворното пътуване води до въвеждането на нова художествено пластична концепция, промяна на учебни планове, методи и материална база. Предметът „Керамика“, освен като изкуство за потребление за бита, вече се разглежда и развива като художествено, декоративно монументално изкуство. Опитът, натрупан от престижните европейски учебни центрове по керамика и стъкло, се прилага успешно най-напред в повереното на Пейчев училище. На керамикопластиката, освен като на декоративно оформление, вече се обръща внимание и като на самостоятелен художествен композиционен елемент, структуриран в органична връзка с архитектура и околна среда. С въведените модерни реформи от Стефан Пейчев училището прераства в най-престижното художествено керамично училище в България. На поста директор Стефан Пейчев остава до 1945 г., когато комунистическата власт под контрола и инструкциите на Кремъл извършва масова подмяна на хора, заемащи ръководни постове, назначени преди преврата на 9.IX.1944 г.

Периодът 1934–1945 г. е интензивен за Стефан Пейчев като автор на градска паркова украса. Неговият принос заслужено го нарежда сред авторите на алеята на възрожденците в Борисовата градина в София с бюст-паметниците на Добри Желязков и Петър Берон. По-нататък неговото име ще се появи сред авторите на скулптурната украса на фасадата на Министерството на благоустройството в София през 1936 г. (днес Столична библиотека). За този факт съдим от дарения в Държавен архив – Сливен (ДА – Сливен Ф. 416К, оп. 1 на сем. Пейчеви) фотодокумент на скулптирана фигура на жена, определена като метафоричен образ.

Пейчев участва в изложението на декоративните изкуства в Париж през 1937 г., а презентацията му носи заслужено бронзов медал. Докато трае Световното изложение, той участва и в международната приложна изложба в Париж, на която печели сребърен медал. Творбите, с които Пейчев участва в различни инициативи по време на парижкия си престой, не са документирани. През 1938 г. му е възложено да изработи малък паметник – възпоменателна плоча на загиналите германски моряци през Първата световна война във Варна, който е унищожен от „народната“ власт след 1944 г. Авторите на подобни мемориали имат незавидна съдба по време на комунистическия режим.

През 1939 г. Стефан Пейчев се явява на конкурс за професор в Художествената академия. Загубата на конкурса не е пречка той да се яви на друг, по-важен конкурс, решаващ отново радикално неговата творческа кариера. Реализацията на паметника на националния герой Христо Ботев и неговата чета, стъпили на козлудуйския бряг, е вторият по важност преломен момент в творческата кариера на скулптора Стефан Пейчев. Ботевият профил, който авторът предлага като символ, съвсем естествено е център на мемориалния комплекс, с който съвсем ясно се откроява модернистичният дух на скулптора Стефан Пейчев. Геометричната линия, преобладаваща като изказ, съвсем не е украса. Подчертаната конструктивна изобразителна формула на художествения образ на героя съвсем не носи приложно-декоративен характер. Лицето на войводата е концентриран, експресивен символ.

В колектив с Пенчо Георгиев и Илия Бешков Пейчев участва в реализацията на керамично панофриз за изложбената зала на Българска земеделска и кооперативна банка на ул. „Славянска“ № 4, изградено вероятно в края на 30-те години на миналия век. **Паното** е унищожено **през 1980 г.** по неизвестни причини.

През 1940 г. сливенската общественост отдава почит на трагично загиналия млад проспериращ художник Йордан Кювлиев във връзка с 30-годишнината от смъртта му. Предварително планираната програма на събитията включва откриването на изложби, концерти, мащабно отразяване в регионалния печат, сказки, конкурс с томбола (дн. търг) за изграждане на бюст-паметник на художника, в който участва и Сирак Скитник с една своя творба. Пейчев печели конкурса и на него е възложено да изработи бюста на художника от гипс. Той изпълнява възложената задача. Гипсовият бюст-проект дълги години

е част от фонд „Скулптура“ в ХГ „Димитър Добрович“ – Сливен. По странни причини паметникът е открит официално едва през 2005 г. по случай тържествата за 100-годишнината от основаването на Сливенската художествена галерия.

След 1944 г. в кариерата на Стефан Пейчев се забелязва липсата на онзи размах като скулптор. Ограничаването на работата му като скулптор вероятно е свързано с необходимостта да се съобразява с реалността. Фактът, че си бил директор на училище по изкуствата в Царство България, автор на войнишки паметници, възкресили делото на борци, сражавали се за кауза, неотговаряща на политическите интереси на СССР, че си издигнал паметник на немски моряци, загинали през Първата световна война, вероятно са достатъчна причина за застоя в кариерата му на скулптор.

В такива условия Пейчев става автор на керамична украса в гастронома на ЦУМ, създадена през 1953–1955 г. в колектив с проф. Стоян Райнов и Георги Коларов. Пейчев оглавява колектив и реализира и керамичната украса в интериора на Министерския съвет. През 1954–55 г. е председател на Фонда за творческо подпомагане на художниците към СБХ. По време на чистките в периода на култа към личността на Вълко Червенков Пейчев е изключен от СБХ и е възстановен като член на секция „Приложни изкуства“ едва през 1968 г.

Заедно с проф. Любомир Далчев през 1961–1964 г. е автор на керамичното пано в зала „Универсиада“ в София, а след това – и в хотелски комплекс „Царевец“ във Варна (1966 г.). Изработва и керамични пана в Морската градина в Бургас. През 1966 г. в съавторство с Нева Тузсузова изработва фонтана в Хисаря с керамична декорация. През 1968 г. прави керамична украса за дома на културата в с. Лозница, Разградско, родното място на комунистическия управник и функционер по време Живковия режим Пенчо Кубадински. През 1973 г. една от последните реализации на Стефан Пейчев са паметните знаци за родните къщи на Димитър Добрович, Йордан Кювлиев, Сирак Скитник, Мишо Тодоров и Добри Добрев в Сливен.

За цялостната си творческа дейност е награден с орден „Кирил и Методий“, II степен (1967) и Голямата награда за литература и изкуство „Добри Чинтулов“ (1973).

Умира на 5 май 1976 г. в София.

Името на художник от такава величина не би трябвало да намира публичност само в локална среда на кръгли годишнини. Авторът заслужава да му бъде обърнато подобаващо внимание. Неговите творчески опити наред с достиженията на плеяда български творци от различни периоди от родното изкуство основателно е част от цялостната история на българското изобразително изкуство.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Аврамов, Д.** *Естетика на модерното изкуство*. София: „Наука и изкуство“, 1969. [Avramov, D. *Eстетика на modernoto izkustvo*. Sofia: „Nauka i izkustvo“, 1969.]

2. **Грау.** Худож.-декоративна изложба на С. Пейчев. // *Правда*, год. V, бр. 30–235 от 12.08.1921 г. [Grau. Hudozh. – dekorativna izlozhba na S. Peychev. // *Pravda*, god. V, br. 30–235 ot 12.08.1921 g.]

3. **Скитник, Сирак.** Формално изкуство. // *Слово*, 1927, Сирак Скитник Избрани статии. София: Изд. „Български художник“, 1981. [Skitnik, Sirak. *Formalno izkustvo*. // *Slovo*, 1927, Sirak Skitnik Izbrani statii. Sofia: Izd. „Balgarski hudozhnik“, 1981.]

4. **Димитрова, Т. Г. х.** По декоративната изложба на г. С. Пейчев. // *Правда*, год. V, бр. 31–231, от 20.08.1921 г. (следва в бр. 32–232). [Dimitrova, T. G. h. Po dekorativnata izlozhba na g. S. Peychev. // *Pravda*, god. V, br. 31–231, ot 20.08.1921 g. (sledva v br. 32–232).]

5. **Димитрова, Т. Г. х.** По декоративната изложба на г. С. Пейчев. // *Правда*, год. V, бр. 32–232, от 26.08.1921 г., (продължение от бр. 31–231). [Dimitrova, T. G. h. Po dekorativnata izlozhba na g. S. Peychev. // *Pravda*, god. V, br. 32–232, ot 26.08.1921 g., (prodalzhenie ot br. 31–231).]

6. Юбилеен сборник на Сливенската мъжка гимназия „Добри П. Чинтулов“ по случай 55-годишнината от основаването.]. София, 1934 [Yubileen sbornik na Slivenskata mazhka gimnazia „Dobri P. Chintulov“ po sluchay 55-godishninata ot osnovavaneto.]. Sofia, 1934]